

Áron szerelme

Sinkó Ervin

XV.

Már megint kint voltunk a peronon. Azzal az ürüggyel, hogy hátha elfelejt a pincér idejekorán figyelmeztetni. Tartósabban sehol se bírta ki, s mennél láthatóbb, mennél nagyobb lett a ki-merültsége, annál kevésbé volt maradása. Mintha mindenünnen kergetnék. S ha egyszerre előállt az „ötlet”-tel, hogy üljünk le, sietve foglalt elsőnek helyet s hamarosan felpattant, ha eszébe jutott, hogy mégis jobb volna továbbra is megint fel-alá járni.

— Így, sikerült felfrissülnünk, és most itt kint abszolút gondtalanul, nyugodtan várhatunk a vonatra — szólt, s kezével vitorlavászon-kabátjának a zsebében, oszlopnak támasztva hátát, önáltató elégtelenséggel nézett körül, mintha azzal, hogy „sikerült” a csendes, tiszta és hús vasúti éttermet újra a füstös, lármától visszhangzó peronnal felcserélnie, valami szerencsés fordulat következett volna be. Vagy mintha arra itt nagyobb volna az eshetőség, mint volt amott.

— Csak egy kérdést, ha megengeded... Mi történt Lizával?

Úgy nézett rám, mintha nagyon meglepő s annyira bonyolult kérdéssel áll-

tam volna elő, hogy nem is könnyű megérteni.

— Ez az, épp ez az — mondta végül. — Nem tudom. És most már aligha fogom megtudni. Most már nem fogom megtudni, hogy mi történt Lizával — folytatta, és ahogy megint elkomorodott, mintha a hatalmas pályaudvar szűk ketreccé vált volna, újra elkezdte a nyughatatlan járkálást fel-alá. — Ti... Ördögbe is, igenis, ti! Hányszor nem olvastam könyveitekben a frázist az ajakról, mely örökre elnémult! De hány olyan belletrista van, aki tudja, hogy mit írt le ezzel a három szóval? Mikor az élet vészésre fordul, akkor épp ezek a komikusan ünnepélyes, elaggott, elcsépeelt ripacs-frázisok elevednek meg. Kiaszott testük megtelik vérrrel, szinte csak úgy puffad. Mióta ezt tapasztaltam, egy-egy banális frázis, mennél banálisabb, annál inkább megborzongat, mint valami személyemnek szóló, hátha személyemnek szóló prófécia. Fogadd meg tanácsomat: mint hívó a kinyilatkoztatást, respektáld a banálist. Ami tragikus, az banális. Éppoly kevésbé finom, mint az éhség, mint rongyos cipő a hóban vagy a hajléktalanság. A többi csak henye, csak ké-

nyes fájdalom luxusa — vagy humbug. Ne higgy a rendkívülinek. Van-e banálisabb banalítás, mint az örökre elnémult ajak? És ez, épp ez az igazság. Liza rá a példa, hogy még halott-nak se kell lenni hozzá. Hogy egy kis példát mondjak: miután Mirjam befejezte az én történetemet, Liza halkán, ironikusan jegyezte meg:

— Ha ez és ilyen a pokol, akkor senki anyától született el nem kerüli.

Úgy rémlik nekem, hogy ezt mondta. Néha azonban már nem vagyok benne biztos. Talán csak feltételeztem, hogy a történet hallatán Liza ezt gondolta. A legegyszerűbb megoldás, ugye, megkérdezni: mondtad-e fennszóval, vagy csak gondoltad magadban, vagy egyáltalán az egész csak az én elképzelésem? De nem lehet megkérdezni. Egyetlen emlékeimet se, melyben Mirjam is jelen van, nem lehet többé ellenőrizni. Nem tudom már, mi az, amit csak behallucinálok a múltba, és mi az, ami csakugyan valóság volt. És sose fogom már megtudni. Kérde, mi történt Lizával. Honnan tudnám, mi történt benne, mikor erről vele már többé nem beszélhetek. Aki az emlékeit már csak saját emlékeivel ellenőrizheti, az előtt könnyen válik minden káprázatosan ingóvá. És ködössé válva imbo-lyog maga a határvonal, mely az egy-szeri realitást a későbbi tépelődés szülte fantomoktól élesen kellene, hogy elválassza.

Az ember hajlamos arra, hogy elfelejtse: attól, hogy valaki nekünk nélkülözhetetlen, az illető még nem válik halhatatlanná. Míg élünk, olyanok vagyunk, mint háborúban a jó katonák: nem számolunk a halállal. Nekem sose jutott eszembe, hogy eljátszhatom azt, ami fundamentuma mindennemű léte-zésemnek. Lehet egyáltalán ezzel szá-molni, előre, mielőtt megtörténik? Az ember mindig hajlandó elfelejteni, mindig felfoghatatlanul meglepő, hogy a föld, amely őt oly szilárdan tartja, mégis megrenghet, megreng. Holott tudjuk, hogy ez több okból is lehet-séges. De én, ami minket, Lizát és en-gem illet, mindaddig úgy éltem, úgy lélegeztem, mint aki feltételezi, hogy köztünk minden katasztrófa több okból is lehetetlen. És igazam volt mind-addig, amíg mindenről tudtunk egy-mással beszélni. Amint azonban van egy, csak egyetlenegy valami, amiről hallgatni kell — akkor minden szó csak arról szól, amiről nem lehet be-szélni. Ott ül harmadiknak kettőtök

mellett az asztalnál, ott hallgat közte-tek, ha beszéltek, és ha megpróbáltok, mint régen, meghittem, közös csendben szótlannul élni egymásban. Hiába, a szót-lanság már arról szól, hogy van, ami-ről nem tudtok beszélni. Lám, okos, nagyon okos lettem — utólag. És ha mindezt tudtam volna előre, előbb... Most majdnem hazudtam. Azt akartam mondani, hogy akkor nem úgy történt volna, holott — holott először is a böl-cesség sánta kutya, mely mindig az események nyomán ugat, s másodsor, ördögbe is, a tudás... az, hogy tudom a halált, nem véd meg a haláltól. Az élet legdöntőbb eseményeivel szemben, úgy rémlik nekem, egyetlen helyén-ülő megállapítás, hogy így és nem másképpen történtek. Ami ezenfelül van, az hiábavalóság, szellemi bukfen-cek és szócséplés.

Szóval: amitől irtóztam, abban benne vagyok. Benne a nem teljesben, a fel-tételesben, a magányosban. Megöltem, ami több volt nekünk, mint szülőknek gyermekük; nem a viszonyunkat, mert azt nem lehet. Az égboltozat megma-radt, de a csillagok, a nap kialudt. A nap kialudt, és fázom. Így történt. Ko-mikus volna, ha azt mondanám, hogy az én hibámból. Nemcsak komikus, de talán kellemes is volna. Más bűnbak híján legalább önmagával perleked-hessen az ember. De ha még önmagá-val se perelhet? Szinte irigylem azokat, akik tudnak meakulpázva, mellet verve vezekelni. Van egy zsidó ima, melyet úgy kell elmondani, hogy öklöddel a melled ütöd. Ahogy nem tudok imád-kozni, úgy nem tudok meakulpázni sem. Akik tudnak, azoknak a bűnről olyan elképzelésük van, hogy az vala-mi adósság, melyet megbánással kell vagy lehet csökkenteni, sőt tán törlesz-teni is. Én, én nem tudom elképzelni, hogy ha már egyszer megtettem vala-mit, akkor utóbb mégis „megbánjam.” Bűnösnek érezzem magam? Bűnös, én? Azért, mert én az vagyok, aki vagyok? Lehet bűnösségről csak beszélni is ott, ahol valaki szeret? S ha az enyém nem volt, ha az enyém nem szerelem, ki az akkor, akié az? Bűnös, én? Ördögbe is! Ha valaki ártatlan volt, ha egyáltalán ártatlan lehet valaki e földön, akkor az én vagyok. Minek egyáltalán csak beszélni is erről? Igaza az én rabbim-nak volt, ki a kíváncsiságról szólván, végeredményben azt mondta, hogyha egyáltalán van bűnös, akkor az Isten az, és hogy mi, emberek, az ő nyugha-tatlan provokátor kíváncsiságának va-gyunk ártatlan áldozatai.

Ámde hagyjuk sorsukra ezeket a kompromittált metafizikai fogalmakat. Mi közöm hozzájuk! Ökörsemű eltűnt — és én megzavarodva, magamnak is felfoghatatlan állapotban maradtam vissza. Az ő meglepetése és az az ije-delem, melyet ott, az ő hotele előtt, abban a pillanatban az ő arcán láttam, semmivel se volt kisebb, mint az enyém utóbb, mikor ráéseméltem, hogy mi történt. Megint nem jól mondom: nem az, hogy mi történt, hanem hogy mi történik. Mert ha volna múlt, ha lehetne valami elválasztva, elhatárolva, magában, külön, ha minden faktum nem volna kezdete egész sor más mo-zzanatnak, akkor minden ijedelem csak egy pillanattal, csak addig tartana, míg a jelen le nem bukik a múltba. De mert nem így van, mert épp ellenkező-képp van...

Furcsa, igen furcsa korszak kezdő-dött. Vártam vissza Ökörseműt. Vár-tam olyan nagyon, hogy többször is megtörtént, egyszerre csak nem bírtam ki a szobában, s rajtakaptam magam, hogy azzal a rögeszmével csatangolok az utcákon, azzal a rögeszmeszerű vá-rakozással, hogy meglepetésszerűen egyszerre majd valahol felbukkan előt-tem. Ha valahol távolban, valami vö-rösben játszó szöke fej villant a szem-membe, sietni kezdtem feléje, hogy az-tán csalódottan álljak meg, mikor utol-értem. S amilyen nagyon vártam, olyan érthetetlenül váltam önmagamnak ez-zel a vágyódó türelmetlenségemmel, tü-relmetlenségem kínjával. De csak ha Li-za a közelemben, mellettem, velem volt. Belép a szobába, megfogja kezemet, vagy csak rámnéz — és én máris meg-szűntem érteni, már nem tudtam fel-fogni azt a magamat, aki az imént még telve volt a hiányérzéssel. Érted? Telve, telve a hiányérzéssel, telve Ökörse-mű hiányolásával. És ha Liza megint nem volt a közelemben, ha megint el-ment, épp csak becsukódott mögöttem az ajtó, mint valami tolvajbánda, mely csak a kedvező pillanatot leste, hogy rejtkekből előbújék — máris előszív-rogatok, felszálltak, megrohantak, elbo-rítottak az emlékek. Emlékek, mondom, és tudom, hogy furcsán hangzik, mert hisz rég nem vagyok már kamasz, és nem nagy eset egy csók. De az az egy, az az a csók volt, amivel adósom ma-radt az élet egészen addig. S vele egy kerítésen, várfalon, életem egész for-máján ütődött rés, mert addig nem is-mertem ízét idegen csóknak. És nem képzelődöm, ha hozzáteszem még azt is,

hogy a milliárd csók között, amik a földkerekségen a nap minden órájában teremnek, nem sok akadhat meglepőbb, s kevés olyan akad, melyben olyan ri-adtan örül és úgy halálos meztelenül találkozik két lény... Térdem, ka-rom, ujjaim hegyéig egész testem em-lékekkel lett tele ettől a csóktól — s míg minden emlék a hirtelen múlttá vált, s el nem múlt egyetlen pillanat-ból, a vágy arcával fordult várakozva, szorongva a jövő felé, ott volt sötéten a másik gondolat: így van tele em-lékekkel ujjá hegyéig Liza, emlékekkel, melyekben én még nem élek, melyek rólam nem tudnak...

Címét se tudtam, de ha tudtam volna, aligha írok neki. Ahhoz, hogy írjak, cí-mén kívül tudnom kellett volna, hogy mit akarok tőle. Akarom kellett vol-na valamit. És én, én nem akartam semmit, csak vágyódtam, és nem tud-tam mit kezdeni azzal, ami bennem, velem történt. Akivel beszélnem kellett volna, az nem ő, hanem Liza. Húszéves szokás, hogy olyan dolgokkal is, amik ennél sokkal kevésbé fenyegetően fog-lalkoztattak, mindennel, ami kérdésem vagy gondolatom vagy fájdalom, csakis őhöz menjek. S komikus, én akartam is. Ő nevetve, de határozot-tan félbeszakított:

— Ízléstelenség volna, ha ezekről a dolgokról én beszélnék veled. S értel-metlen is. Vannak dolgok, amiket min-denki csak egyedül intézhet el.

Keményebb hangot is megütött:

— Annyit tán mégiscsak elvárhatok, hogy megkímélj a részletektől?

Ő csakugyan, ellentétben velem, csöppet se kíváncsi. De ez nem segí-tett rajtam. Elnémult, és engem is el-némított. Nem tudtam, hogy milyen a magányosság, s most itt volt, s ebben a magányosságban Ökörsemű alakja még jelentősebben nem tágitott mellő-lem. Közben, épp ebben az időben igen sok és nagyon felelősséggel járó mun-ka szakadt rám.

Tudod, hogy júliusban, augusztus-ban micsoda vad kemencévé tudnak válni Párizs kövei? Naphosszat fél-, sőt sokszor anyaszülte meztelenül dolgoz-tam hotelszobánkban, és Liza, aki sok-kal jobban bírta a kánikulát, mint én, fáradhatatlanul munkálkodott velem, mellettem a kis asztalnál. Ilyenkor sen-ki és semmi se hiányzott nekem. Ha ilyenkor eszembe jutott Mirjam, akkor valami távoli múltból való árnyék volt, melynek egykori jelentőségét szin-te nehéz felfogni. Emlékszem egy esté-

re: már olyan fáradtak voltunk, hogy arra se tudtuk rászánni magunkat, hogy még a kevés levetni valónkat is levessük. Az ágy szélén ülve, feje az én vállamon, kéz a kézben, nagy csendben, így ülve aludtunk el. Nagy volt a csend nemcsak körülöttünk, de bennem is. Nagy, telt, hálás, boldog, egész boldog.

Tudod, milyen az, ha az ember önmagát nem érti? Ahogy akkor így egymás mellett ültünk és együtt éreztük a béke boldogságát, mely csak mélyebb lett attól a néma szomorúságtól, mely mögöttem hallgatott — emlékszem, megkérdeztem magamtól: nem vagy-e örült? És mondom, magamon mosolyogva aludtam el. De.. de tudod, milyen az, ha az ember nem ismer magára? Éjfél felé felébredtem. Liza mélyen aludt, mint a gyerekek. Nem ébredt fel arra se, hogy lefektettem az ágyra és én... egyszerűen megint egyedül voltam. Az ember tán soha sincs inkább egyedül, mint mikor mellette alszanak, és ő virraszt. Liza aludt, én ébren, és egyszerre úgy rémlik nekem, hogy a nyitott ablakon keresztül az utcáról fűtyszó hallatszik fel az emeletre. Vége a béke minden varázásának, újra itt az örület, a varázstörő varázs. Noha ép ésszel meggondolva teljesen valószínűtlen, de épp mert valószínűtlen, hátha épp azért, hátha mégis Ökör szemű ad jelt az utcáról, ő hív — és próbára tesz, kitalálom-e, hogy ő az. És lábujjhegyen, és — komikus, mi? — az izgalomtól nagyokat dobbanó szívvel már megyek is az ablakhoz, és fejemben nyüzsögnek a kombinációk, s a számtalan közül a legevidensebbnek, evidensnek tűnik, hogy Ökör szemű hirtelen elhatározással vonatra ült és visszajött, most érkezett Párizsba egy éjszakára. És a két lépés a kis szobában az ágytól az ablakig elég volt, hogy már biztosra vegyem, látni fogom lent, egyenesen, mint egy másik karsú lángot az utcai lámpa alatt. Annyira biztosra vettem, hogy az ivlímpás üres utca a sima banna aszfaltal olyan heves csalódást jelentett, mintha valami jogomtól fosztottak volna meg. És most már a reggelre vártam: a postára. Hátha írni fog? És így fekszem le, óvatosan, hogy Lizát fel ne költsem, s ő így álomban átöleli, vállára vonja a fejemet. Elcsendesedik bennem minden, s én úgy szívom magamat tele hálával és boldogsággal, mint valami áldott, nehéz

illattal... Mi ez? kérdezlek én téged, mi ez?

Nem tudom, jól sejtem-e, de néha sejteni vélem, hogy mi ez. Életem lett hazug, nem én. Tán mindenkire, tán az emberek többségére áll: jobbak, becsületesebbek, legalábbis kevésbé rosszak vagyunk, mint látszunk cselekedeteink, életünk tükrében. Ha valami a sok használatból kopik vagy rongyolódik el, az még nem olyan különös. Furcsa azonban, hogy huszonegy óra után már a legtisztább szobában is, a legtisztább tárgyon is porréteget fedezhetsz fel. Az a furcsa, hogy pusztá létünk következtében tapad hozzánk valami elhomályosító, bensőnk töretlen őszinte kisugárzását megrontó valami... Minek nevezzem? Tisztátalanságnak? Nevezhetnék, úgy vélem, titoknak is. Minden boldogság halálos betegsége a titok. Csak a gyermekek nem tudnak kimondhatatlan dolgokról, mi azonban térdén fölül gázolunk bennük. Mint a hímár, úgy fogznak, úgy nőnek bennünket körül. Az életnek átlátszónak kellene lennie, mint valami csodálatos tengerszemnek, hogy mindenki a fenekére láthasson. Miért nincs így? Ha társadalmi feltételek embertelensége takarja el az emberséget, erre van, erre lesz orvosság. Attól tartok azonban, hogy a társadalom átalakulása se lesz orvosság arra, hogy az emberi vágyba több fér, mint két emberi karba. Az embert a vágy hiába húzza sokfelé, menni mindig csak egy irányba mehetünk. Ha nem félnék, hogy csak komikusnak hangzik — ámbár hadd hangozzék! —, az én számomra tragikus felismeréssé vált az a közönséges, közismert tény, hogy kettő nem egy, és — hogy még ostobábban hangozék a felfedezés — nem lehet ugyanakkor, egy időben Brüsszelben és Párizsban lenni. Nem lehet, ha a benned lakozó érzelmek szerint ez volna is az igazság, nem lehet és nem lehet. Megoldhatatlan ellentmondássá válik a térben, ami benned, bensődben nem ellentmondás. Igen megdöbbenő, mondhatnám, félelmes, hogy érzelmi életünk a logika legelemibb szabályait is quasi fölírja.

Szerencsére ez az egész nagy benső zavar legkevésbé se nyilvánult meg cselekedeteimben. Legalábbis remélem, sőt állítani merem, hogy munkám nem szenvedett miatta. Mi több: az ettől való félelem csak szorgalmasabbá és

lelkiismeretesebbé tett. Munkám nem szenvedett miatta. Csak én szenvedtem. A vágytól és a nagy benső zavartól. És legeslegjobban a némaságtól. A titok — pokol. Attól szenvedtem, hogy van egy megoszthatatlan külön ügyem. Néha, mikor ő azt hitte, hogy egészen elfoglal valami könyv vagy az emberek, akikkel megbeszélést tartottam, őrizetlen pillanatban arcán egy új, addig ismeretlen kifejezést fedeztem fel. Valami olyan keserű szomorúságot, hogy össze lehetett volna téveszteni az apátiával, ha nem kaptam volna rajta, hogy ugyanúgy, mint én őt, ő engem néz. Néz, de nem úgy, mint azelőtt, nem is annyira fürkészve, inkább hideg, helyesebben kihűlt szomorúsággal. Ilyenkor csakugyan sötét és hihetetlen nagy volt a szeme. Amint összetalálkozott a tekintetünk, gyorsan, riadtan, s abban a pillanatban már megint rendbeszedte arcát. Lehet, hogy ő ezt tudja — de még ő se tudja, ha alszik. Nem egyszer megrémültem, ha láttam, amint az ajka szélén egy-egy elcsüggedt vonás vésődött be hosszan, mintha megnyúlt, megkövesedett volna az arca. Nem tudom elhinni, hogy lehet valakit jobban szeretni, mint ahogy én Lizát szerettem. Am ugyanakkor én voltam az, aki, ha az utcán füttyszó hallatszott, örült reménnyel siettem az ablakhoz...

Igy múltak el hetek, három hét, négy, öt — és semmi hír Ökörseműről. Ne félj, a történetek mindjárt vége lesz. Azaz ha nem is mindjárt, nemsokára, igazán nemsokára. De hogyan mellőztem a részleteket, mikor az egész történet nem más, mint pár, látszatra érdektelen részlet? Csupa lényegtelen részlet, kivéve azt, ami most következik. Tudniillik már vége felé járt a nyár, s az ég, mintha még ez a párizsi ég is meg akarna öregedni, a hirtelen támadó és hirtelen elálló, tréfás párizsi záporosók szokását reménytelen, tartós őszi ázásokkal cserélte föl, és nekem elég volt hallani, mint kopog a hűvös szoba ablakán a lassú fáradt eső — vagy hogy megüsse fülemet valahol a szó: hűvös van —, hogy eszembe jusson az a fázós lélek. Úgy képzeltem, egész boldog volnék, ha csak két kezem közé vehetném a kezét. Semmi többet. Tartanám nagy kezemben, hogy érezzem a fészket, és érzem, mint melegszik át fészkeben. Az Odéon árkádjai alatt megint kitergették a könyveket, de

mi már nem jártunk oda — Ökörsemű nem volt ott. Csak épp a nyári vakációra alkalmazták ott kisegítő munkára, helyettesnek, vagy pedig nem jött vissza oda épp azért, hogy nyoma vesszen?

Már nyilvánvaló lett, hogy hiába várom vissza, nyilvánvaló lett: el akar tűnni. Ha Lizával együtt mentem el az Odéon előtt — és majd mindennap arra vezetett utam —, úgy tettem, mintha eszembe se jutna, hol járok. Még csak a tekintetemet se fordítottam abba az irányba. Hazudtam, én — Lizának! Mintha hazudhatnék neki! Ő tudott mindent, azt is, hogy bűnösnek éreztem magam hazugságomért, és azért is, hogy hagyom szemem elől veszni, hogy szemem elől veszett Ökörsemű. Hogyne éreztem volna emiatt magam bűnösnek? Akit szeretünk, azt szeretnünk kellene, és nem hagyni szeretetünk nélkül a hidegben. Akit szeretünk, annak adósai vagyunk, és én ahelyett, hogy fűt-fát megmozgatnék keresésére, noha úgy vágyódom rá, hogy sírni tudnék bele, másrészt, másrészt ugyanakkor nem tudok félelem nélkül gondolni rá, hogy mi lenne, ha felbukkanna. Mikor ez a vágy is, maga a vágy is már hazugsággal, némasággal pusztítja életemet, hát még az ő eleven személye — hogy illeszthetném bele életembe? Hálás voltam érte neki, hogy így eltűnt, hálás és szerencsétlen egyszerre. Vágyódtam, hogy legalább lássam, és félttem, hogy vágyam teljesülhetne. És mint mikor az ember egyedül marad egy szobában, melynek lakóját az imént kísérte utolsó útjára, a temetőbe, többé-kevésbé minden, amihez kezem ért, őt idézte, rája emlékeztetett. A színpadiatlan, hangtalan, feltűnés nélkül való eltűnése jelenlévőbbé tette, mint bármely életnagyságú portré a falon. S nemcsak az én számomra.

Liza hozzászoktatta az embert ahhoz a gondolathoz, hogy neki semmi se árt. Ha koplaltunk, még csak túlságosan le se soványodott, mindig egyformán karcsú maradt. Mindig egyforma. Mikor tíz napon át mindennap más börtön priccsén hálunk, az ő ruhája éppoly tiszta és rendes maradt, mint régen, mikor még külön szobalány gondozta toalettjeit. Spanyolországban, az időben, mikor erős férfiak támolyogtak az éhségtől, Liza, térdén nyelvtankönyvvvel s ceruzával a kezében, teljes odaadással nap nap után tanult

spanyolul, mintha észre se venné, hogy nincs mit enni. S most előjelek, bejelentés nélkül egyszerre fájni kezd, s bár takarót s minden lehetséges kabátot ráarakok, és bizonyos felháborodással magyarázatom, hogy nincs hideg, továbbra is csak fázik. Irritált a sápadtsága, és csak mikor látom, hogy ez hidegtelelés, akkor kapok észbe, kezdem felfogni: beteg. Megbetegedni, az mindig kívülről esik a programon, mint valami merénylet — de Liza meg éppen hozzászokott, hogy az ilyen meglepetés készületlenül érjen.

Nem foglak a betegséggel untatni. Az emberek karakterük szerint különbözőképp viselnek el egy-egy betegséget, de maga a betegség igen kevésbé személyes jellegű. Lizáé is csak banális, s azt hiszem, orvosi szempontból nem is túlságosan, legalábbis nem szokatlanul súlyos tüdőgyulladás volt. Csak férfi tud olyan buta lenni, hogy az már komiszág. Ahelyett, hogy segítettem volna neki, faggattam és nyaggattam, hogy mi je fáj, abban a reményben, hogy majd megnyugtat, biztat. És mikor végre észbekaptam, és orvosért mentem, visszaútban, mintha egy betegséget meg lehetne vesztegetni, még beszaladtam Giberthez, és megvettem azt a szép, reprodukciókkal teli Rembrandt könyvet, melyre Liza pár nappal azelőtt mutatott, mondván, hogy ha egyszer pénzünk lesz, ezt a könyvet meg kell vennünk. Azt hiszem, Rembrandt volt. (Nem vagyok jártas a képzőművészetben.) Mire visszajöttem, már pirosan égett az arca — úgy álltam ott a beteg előtt a könyvvel, mintha egy borjút hoztam volna, és most nem tudom, mit kezdjek vele, hova tegyem. De le akartam tagadni magam előtt, hogy okom van az ijedtségre. Szemrehányást tettem Lizának, hogy még csak fel se veszi takarójáról a könyvet, amikor én joggal hittem, hogy megörvendezte-ti.

Liza az albumszerű könyvben erre csakugyan lapozgatni kezdett, s anyás, de nem keserűség nélkül való, hogy úgy mondjam, ha lehet ilyet mondani, komoly mosollyal rám-rámnézve, kérészt a könyvben valamit.

— Itt van. Nézd — és ujjával egy képre mutatott. — Félek, sose fogom megbocsátani tudni, hogy engem állítólagos ösanyádnak, annak a „törvényes” Sárának helyzetébe hoztál, aki előzette urával urának szolgálóleányát, az egyiptombeli Hágárt „ki elméne és bujdosék a Beerséba pusztájában”. —

S nem vette le ujját s már szemét se annak a rézkarcnak a reprodukciójáról, mely alatt írva állt: „Hágár a pusztában”.

Védekeztem, de támadón. Szemére hánytam, hogy magamra hagyott, és ugyanakkor tagadtam, letagadtam mindent, s mindezt össze-vissza és mindig hevesebben. Az ő hangja se volt épp barátságos, mikor emlékeztetett rá, hogy beteggel állok szemben. És engem hangjának ez az ellenségessége foglalkoztatott, és nem az, hogy lábban fekszik előttem. A látásban ebben a percben nekem csak egy ellenséges sáncot jelentett, mely Lizának kapóra jön, hogy a velem való további harc elől kitérjen. Képes lettem volna rá, hogy nagyon rossz legyek hozzá. Nem tudtam neki megbocsátani, hogy nem tudok oly jó lenni hozzá, mint szeretnék. Nem furcsa? Mindegy. Már három perccel később is mindegy lett nekem. Mindegy lett, hogy nincs vagy mégis volt-e valamiben igazam, s hogy egyáltalán lehet-e valakinek ilyen természetű dolgokban igaza. Liza nagyon beteg — csak ezt láttam. Láttam? Az ember nem lát, ha ökölrel a szemébe vágnak — csak inog vele s körülötte minden. De ha ökölrel a szemébe vágnak, ez az állapot egy vagy öt vagy tíz perccel tart — és utána feleszmél. Most azonban... És mert minden, ami elviselhetetlenül rossz, szinte bizonyítani akarja, hogy a még elviselhetlenebb is elviselhető, utasítást kaptam: el kell utaznom. Fontos ügyben és halaszthatatlanul. A francia-spanyol határra. Csak három napra. Ha én lettem volna, aki valaki másnak ezt a megbízást hoztam, én is úgy mondtam volna, mint ahogy nekem mondták, a megnyugtatásomra: csak három napra.

Az egyetlen okos az lett volna, hogy Lizát kórházba vitetem. De erről halálni se akart. Te talán tudod, milyen makacsul kitartott, ha egyszer valamire azt mondta: nem. Börtöntől, gépfegyvertűztől nem, de a kórházról félt. Úgy, mint ahogy vannak emberek, akik póktól vagy macskától vagy egerektől irtóznak... Azt hiszem, hogy a halálba se mennék olyan nehéz szívvel, mint ahogy akkor elindultam „csak” három napra...

Ez a három nap! Ha akkor az úton vagy bárhol Ökörszemével véletlenül összetalálkoztam volna, talán rá se ismerék. Mint aranypenz egy lyukas zsebből, úgy hullt ki az életemből. Ha valaki ez alatt a három nap alatt szóba

hozta volna, nem tudta volna lekötni a figyelmemet. Itt volt a feladatam, amit teljes koncentrációval kellett elvégezni — és végeztem, miközben szívósan, lerázhatatlanul gondoltam a szóra, Liza, mint refrén, mint rögeszme: mire visszajössz, halott... mire visszajössz, halott. Volt néhány cím, amit tanácsos volt nem feljegyezni, Liza tartotta őket fejben. És nem tudom, miért, de hogy Liza nevére a rögeszmévé vált refrén a címekről szólt, amik elvesznek, el fognak veszni, ez különösen iszonyú volt. Nincs többé cím, többé nincsenek címek... — ezek a szavak valami olyan szimbolikus, félelmes jelentést kaptak, mint ahogy álomban szokott az emberrel történni, mikor valami megmagyarázhatatlanul fontosnak látszik. Maig is felfoghatatlan számomra, hogy éltem túl ezt a három napot, és hogy voltam képes mégis elintézni, amit rábíztak. Mert teljes önkritikával merem állítani, hogy pontosan teljesítettem a rendelkezéseket, amikkel a párt a francia-spanyol határra küldött.

Várjunk csak. Valami mulatságos juttott eszembe. Mikor először kerültem nagyvárosba, úgy éreztem, hogy menthetetlenül el kell vesznem benne, mint valami kicsi-kicsi szegény gombostűnek holmi óriási szalmakazalban. Azóta száz tapasztalatom tanít arra, hogy nagyvárosok ugyan vannak, de az emberek, kivétel nélkül, mind falvakban élnek. Mindenki a maga s hozzá már meglehetősen kicsi falujában. S ami a nagyvárost illeti, az csak száz vagy sok ezer külön falunak a felhalmozódása. Érted, mit gondolok?

Hiába tudja azonban ekképp az ember, hogy Párizs a benneélők tényleges életét tekintve inkább csak keret, káprázatos fikció, mégis, ugyebár érted meglepetésemet, mikor én a végtelen három nap után visszaérkezve a szobánkba, Liza ágya mellett Ökörseműre találok. Ugyebár érthető volna meglepetésem? Én azonban nem lepődtem meg. Annyira nem, hogy még csak nem is kérdeztem, hogy került oda. A kérdés, mellyel berontottam, s amire szemem a választ kereste, a betegemnek szólt. A kérdés, hogy ő hogy van, nemhogy betöltött, de felszívta egész lényemet. Persze, látnom kellett, hogy Ökörsemű áll az ágy mellett, de nézni csak Lizát néztem, azt, hogy él, s hogy megint örömmel, megint a világos szemével néz rám, a régi visztlátások régi örömének nevető fényével.

Vagy csak az én örömem, a bennem túláradt öröm láttatta így őt velem?

A harmadik személy, mint minden más, annyira mindegy volt nekem, hogy Liza fölébe hajolva meg se értettem mindjárt, miért tiltakozik Liza s akadályozza meg szinte ijedten, de határozott mozdulattal örömem minden gyöngéd megnyilvánulását. Akkor, akkor aztán feleszméltem: ez itt Ökörsemű. Azért nem szabad. Ez az az Ökörsemű — és ezt nem szívem hevesebb dobogásából, hanem valahogy úgy konstatáltam, mint ahogy az embernek, mikor hosszú idő után újra elővesz egy félbehagyott könyvet és nem emlékezik már az összefüggésekre, visszafelé kell lapozni, s így idézi emlékezetébe egy-egy névnek a jelentését.

Egyébként egyszerű a magyarázata, hogy került ide Ökörsemű. A fikción belül, melynek neve Párizs, ő az embereknek ugyanabban a körében, ugyanabban a faluban élt, mint mi. Egy volt azok közül az idegenek közül, akik rendszertelenül, csak véletlen alkalmakból, csak azokból a munkahelyekből élhetnek, amik után teljes jogú állampolgár nem nyújtja ki kezét. És akik elküldtek a francia-spanyol határra, beváltották szavukat: találtak valakit, aki távollétemben a beteg mellett lesz. Maga Ökörsemű, ezt később tőle hallottam, igen meglepődött, mikor közölték vele, hol lakik a beteg, akinek ápolására vállalkozott. Hogy volt-e mégis Lizának is valami szerepe a „véletlen”-ben, egész biztosan nem tudom; lehetséges, hogy igen, hasonlítana Lizához, aki — nem tudom, lehet-e így használni e fogalmat — természeténél, lényegénél fogva abszolútista. Ha tudná, hogy aknát helyeztek el szobájában, inkább maga robbantaná fel, minthogy huszonnégy óráig szűkölve számoljon a lehetőséggel, hogy felrobban-e vagy nem. Ez tán éppannyira morál, mint temperamentum kérdése.

Tény, hogy Ökörsemű hiába akart kitérni előlem, már megint benn állt, benn álltunk a bűvös körben.

Siettem haza, mintha érkezésemtől függne, hogy mégis jóra fordulhat-e Liza betegsége. És az első negyed órában már megütközve láttam, hogy teljességgel felesleges, sőt inkább csak útban vagyok. Kialakult egy házirend nélkülem, s nekem legjobb esetben a nem lábatlankodó szemlélő szerepe maradt csak. Ökörsemű csendre intett, ha úgy találta, hogy felesleges

kérdésekkel nyugtatom a beteget, aki- nek a megerőltető száraz köhögés el- len, ő tudta, milyen időközökben s hány csöppet kell adni. Megakadályoz- ta, hogy lázméréssel feleslegesen fá- rasszam a beteget, és be kellett lát- nom, hogy a borogatásokat gyorsabban és sokkal ügyesebben adja ő, mint én. Amennyire előzőleg az alatt az egy nap alatt, míg én voltam a beteg mel- lett, reménytelenné vált a felfordulás, most a kis hotelszobában mindenütt valami nyugodt rend, mint magán az éjjeliszéken, melyen számomra ismeretlen orvoságos üvegek mellett ott feküdt Ökörsemű kis ezüst karórája. Mint valami bitorlóra, úgy néztem erre a magát idő befeszkelte karórára. Az szabta meg a házirendet, arról olvas- ták le, mikor kell gyógyszer, mikor egy másik, mikor egy harmadik orvoságos üveg után nyúlni.

Ökörsemű nem moleszta kér- désekkel a beteget, aki elégedettebb- nek látszott, mint mikor csak én voltam mellette, noha ijesztően sá- padt volt, és láthatóan s még inkább hallhatóan kínozza a könnyörtelen száraz köhögés. Ökörsemű valóság- gal kisajátította betegemet, de be kellett vallanom, hogy a beteg nyu- ga: mának javára szolgált az a néma tárgyilagosság, s nekem nem maradt más hátra, mint hogy utánozzam Ökörseműt, nem tevékenységében, mert hiszen nekem nem volt már mit tennem, hanem saját személyé- nek, aggodalmának és érzelmeinek hangtalan kikapcsolásában. Minden hangot és mozdulatot a beteg, sőt a betegség szükségleteinek rendelt alá, s erre a tárgyilagosságra rákényszerített engem is. Néma jelenlétével, vitathatatlanul jó példájával terrori- zált. Ha ő nem volna itt, gondoltam sokszor, most ülhetnék az ágy szélén, s legalább foghatnám, simogathatnám Liza soványra megnyúlt, forró kezét. Ha ránéztem Ökörseműre, semmi más nem láttam benne, csak egy idegent, ki a legalkalmatlanabb idő- ben állított be, egy vendéget, akit nem lehet lerázni, noha legintimebb életem folytonosságát teszi lehetet- lenné. Abban akadályozott, ami elvi- selhetővé tehetné volna számomra a félelmet. Az ember nem érzi élete gyökerét, míg csak jászik vele az élet, mint a szél a fa lombjaival. Ha azonban körülötte halál cikázik...

De megint csak csapongok. Úgy voltam, mint akit kizártak saját la- kásából, és Ökörseműhöz úgy viszo-

nyultam, mint magához a betegséghez: türelmetlenül és tehetetlenül vettem alá magam a kényszernek, melyet jelenléte jelentett. Napközben hosszú órákra el-elszólított a munkám, s ha aztán sokszor csak egy közbeeső ne- gyed órára, tele kimondhatatlan szo- rongással és mégis avval az illúzió- val, hogy haza, hozzá megyek, benyitok hotelszobánkba, mindjárt a küszöbön, mindig újra a csalódás: Ökörsemű csendre intő tekintetében, megrovóan ráncbaszedett homlokába ütköztem. Úgy állt elém, közém és betegem közé, mint valami élő tilalomfa. Nem szimbolikusan, hanem közönségesen a térben, mely a betegágyat az ajtó- tól elválasztotta. Csak azt éreztem, hogy kisajátítja az én betegemet.

Emlékszem egy éjszakára. A szobá- ban nem égett a villany, de a túl- oldali kínai bár fényreklámja vörös és sárga lángkévékkel zajtalan moz- galmasságot hozott a szűk négy fal közé. A kis szobában a beteg széles francia ágya lábánál az ápolónő szá- mára még egy matracnak is el kellett férnie. Szűken voltunk. Feküdtem a díványon, és nem tudtam aludni. Össze voltunk szoritva olyan intimi- tásba, mint hárman egy koporsóba. Feküdtem és figyeltem, s míg a zaj- talan fénynyalábokat néztem, olyan volt, mintha álmodnék, s nem érte- ném, amit látok: mit keres itt nálunk ez a harmadik? — kérdeztem magam- ban, s a harmadik alatt egyszerre értettem Ökörseműt és a halált. Felkelni, lámpát gyújtani, odamenni Lizához, semmi más, csak leülni az ágya szélére és nézni! De ott volt a díványom és az ágy között a matra- con az a harmadik, s azonnal fel- ébredne. Nekem nincs argumentumom vele, józanságával szemben, mely feddhetetlen következetességgel őrzi a betegnek a zavartalan nyugalomhoz való jogát. És a rövid és keskeny dí- ványon úgy feküdtem tovább, mint egy láthatatlan, de annál erősebb kötelekkel megkötözött fogoly, akár az ifjúsági kalóزرégényekben, s szája be van tömve. Még kiáltanom se lehet. Elátkozott csónak, s a fényreklám mint távoli fárosz kibetűzhetetlen üzenete, a maga fénynyalábjával egy elérhe- tetlen, távoli élet önelégült, gazdag, irigyelt folytonosságát jelentette.

Ekképp a szoba, a levegő az éjjel, éjjel-nappal, mindig úgy tele volt ha- lállal, mint néha a nyári délután, vi- harok kitörése előtt, elektromos ener-

giával. De a vihar nem tör ki, és hús, megenyhült békés alkonyatban szabadon lélegzel fel. Végsőkig elkínzottan, de félelmeimben boldogan csalódva feküdtem akkor, s nem tudtam felfogni, hogy igaz, amit hallok. Ha igaz volna Lázár föltámadása, Lázárnak kellene magát úgy éreznie, mikor újra látja, hogy süt a nap, hogy lát. Akkor már Liza annyira elgyöngült, hogy féltalomban, abban az apatikus állapotban feküdt, mely annyira ellenkezett az ő lényével, és épp ezért ez az állapot az ellenséges hatalom diadalaként, az életem, az élet csatavesztéseként hatott rám. Azon a késő délutánon Liza csak egy-egy pillanatra nyitotta ki szemét, s máris tovább aludt. Az orvos azonban váratlanul, épp ezen a késő délutánon szokatlanul elégedett arccal tartja kezét az alvó Liza csuklóján, és már majdnem haragszik, hogy még mindig nem értem, még mindig bár- gyűn bámulok, holott mutatja a láz- mérőt a megszeldült higanyoszloppal...

Az orvos szintén nem volt „rendes ember”. Hazátlan kutya, mint én. Szegény ördögök életében különös, de szinte abszolút törvényszerűség, hogy komoly segítséget még véletlenül se kapnak mástól, mindig csak és mindent egymástól. Hihetetlen, hogy emberek, akik magukon nem tudnak segíteni, milyen sokat tudnak egymásért tenni...

Igen, pár szót erről a doktorról. Már csak azért is, hogy valami érdekessel háláljam meg lekötőző türelmedet, mellyel az én privát bonyodalmaim elbeszélését hallgatod. Sokáig azt hittem erről a doktorról, hogy éppolyan földönfutó, mint én. A mi hotelünkben volt neki is szobája, valamivel nagyobb és komfortábilisabb, mint a miénk, de nem lakás, szintén csak hotelszoba. Nem vitte ennél többre, s nyilván nem is viszi többre soha, mivelhogy már a hatvanon is túl van. Mérget vettem volna rá, hogy a magányos öreg valami távoli hajótörésnek francia partra sodródott egykori menekültje. Azért mondom, hogy egykori, mert ha ritka beszédes óráiban emlékeket elevenített fel, akkor a múltból emberek bukkan- tak elő, akik ma már történelmi le- gendák. Specialista volt, ha nem is szakmai értelemben: majd minden európai nyelven értett, s meg is tudta magát értetni, mert évtizedek óta kéz- ről kézre adta egymásnak az a Pá- rizsban sátorozó, hivatalos rendőrségi bejelentés elől megokolt aggodalommal lehetőleg kitérő, mindenfelől összeve-

rődött „nemzetközi söpredék”, mely majd egyszer maga vesz vassőprút a kezébe, és kisöpri a föld minden sar- kából az igazi söpredéket. Nekem mindig furcsa volt szemben ülni egy emberrel, akit például egyszer egy nagyon fiatal asszony a beteg férjéhez hívtott, s útközben kiderült, hogy gya- log kell menniük, mert egyiküknek se volt pénze az akkori metróra, a ló- vasútra. Önmagában nem furcsa, sem- mi furcsa sincs abban, hogy a fiatal asszonyt Krupszkajának hívták, és mégis...

A képzőművészethez nem értek, de elgondolni, hogy állandóan egy szo- bában lakjak, melynek falairól — hogy ne mondjak többet — úgy néznek le rád a leningrádi Eremitage Rembrandt képei, mint másutt családi fotogra- fiák... Nem oly egyszerű az a fran- ciákkal, mint első látásra vélné az ember. Az én doktorom, akinek pár szál, de annál gondosabban oldalt fé- sült hajszállal ékesített feje Lenin mellétől kezdve, szív- és mellhangokat figyelve, száz és száz olyan minden- féle nemzetiségű ember melléhez si- mult, akik együtt az utolsó harminc évben ennek a kontinensnek legjobb szívverését jelentették és őrizték, ez az én kicsit bogaras öreg doktorom, képzeld, vérbeli francia. Itt született, és soha nem is volt az ország határain kívül. A saját országa földjén, a saját osztályával szemben az emigráns pá- lyáját választotta. Épp a jóllakott, épp a nyugati rentier-országokban gyakran akadtam a hazai, bennszüött emig- ránsnak ilyen példányaira, emberekre, akiknek nem egykönnyen, de minden kedvező, szerfölött kedvező körülmény- nyel dacolva sikerült, hogy semmire se vigyék, noha családi származásuk, konjunktúra. kolóniák. minden csendes összeesküvésben tekintélyes adófizetők- nek, s legalábbis olyan uraknak sor- sát szánta nekik, akik saját gépkocsi- jukon robognak a földnek túlnyomó többségben gyalogosan közlekedő ha- landói közepette.

XVI.

— Áron, nemsokára indul a vonatod — szóltam, s a vonatszerelvényre mu- tattam, mely már régebben felbuk- kant, s most már nem is feketéltett el- hagyatottan a halottas sínpáron, ha- nem egy dübörögve az élen termő, va- dul füstölgő mozdony lökésétől felzak-

latva, minden tagjában nagyokat zörögve rázkódott össze. Figyelmeztetnem kellett Aront, mert mint eddig mindig, hogyha elbeszélésében döntő fordulathoz került közel, mintha mégse tudná magát elszánni a szóra, haladékat keresve, újabb előzetes részletek taglalásába bonyolódott bele, mellékösvényekre tévedt. Igaz, nem egyszer annyi szuggesztív erővel tette ezt, hogy egy ideig mindig újra sikerült becsapnia engem, de tán saját magát is.

— Muszáj, hogy figyelmeztesselek. Más körülmények között az orvosod csakugyan érdekelné, de ha arra gondolok, hogy esetleg nem jutunk tovább, viszont a vonatod nem vár... Nem szeretem a félszavakat, s világ-életemben irtóztam attól, hogy valami félbemaradjon, befejezés nélkül, töredékeknek.

Sürgetve mutattam a vonatra, mely körül fel-feltünedezett már egy-egy csikorgó kerekű poggyászos saroglya, egy-egy kocsiiban bőrönddel a kezében hordár rendezkedett, s ha a vonat ablakai még sötétben voltak is, nyilván közeledett a beszállás időpontja.

— Tartok tőle, hogy csalódni fogsz. Már amennyiben „befejezésre” vársz — szólalt meg Áron barátságosan, de anélkül, hogy sürgetésem észrevehetően meggyorsította volna tempóját. — A valóság sajnos többnyire adós marad poénnel, s minthogy én csak egy szegény valóságos és sajnos nem boldog képzeletbeli figura vagyok... Írók ilyenkor úgy segítik figurájukat poénhez, hogy segítségül hívják a halált. És a gordiusi csomó el van vágva. De gordiusi csomók és bravúros kardvágások csak a stratégia terén fordulnak elő. Belső ügyekben, hogy úgy mondjam, lelki téren az én sajnálatos tapasztalatom szerint a csomó, ha csomó, akkor hozzáférhetetlen. Még a halál számára is. Mert az ember még csak bele se hal, hanem mikor egyéb kívül álló okokból eljön az ideje, akkor belehal. Nincs befejezés, csak folytatás, a folytatás különböző etapjai, az egyszer megszületett motívum modulációi, maga a motívum azonban nem szűnik meg. Mint az istenek se, kik csakugyan halhatatlanok oly értelemben, hogy mindig túlélik önmagukat démoni vagy más jelentésben.

Szóval a folytatás. Ott állok a doktor szobájában. Oda hívott be engem, velem Ökörseműt is, hogy ne zavarja Lizát az én nehéz felfogású fejemnek szóló magyarázataival. Mint akkor a

pogrom után, csak a felkelő májusi nap fényében csillogó füvek láttán eszméltem rá, hogy micsoda éj szakadt rám, mit vesztettem — most is csak lassan fogtam fel, hogy vége az éjszakának, visszakapom Lizát a halálból. Érdekes az a veszéllyel: előtte és még inkább utána leghevesebb a pszichikai reakció, de míg benne vagy, szinte ki-kapcsolódik az idegek apparátusa, vagy legalábbis tompán reagál. A jelen csak emlékként válik valósággá öntudatunknak, jó vagy rossz kísértet képében. De én lemondok arról, hogy megmagyarázzam, ami ez tán történt, csak regisztrálni akarom. Regisztrálok, amire emlékszem.

Emlékszem arra, hogy csak ekkor éreztem át: eddig a halál sötét nyomása alatt lélegeztem, ettem, ittam, dolgoztam, aludtam és ébredtem. Átéreztem ezt, átéreztem, s csak akkor, mikor ez a nyomás múlttá lett. Akkor egy pillanatba sűrítve quasi visszamenőleg, quasi még egyszer átéltem állati rémülettel, hogy mi fenyegetett, mi múlt el felettem. És aztán, csak aztán szökött a szemembe Ökörsemű alakja — aztán egyszerre csak s mintha — nem, nem mintha, hanem valóban csak ekkor vált nekem Ökörsemű megint azzá, aki volt, mielőtt a betegágy mellett láttam viszont.

Nem is kísérlem meg a magyarázatást, csak regisztrálni akarok: csak ekkor eszméltem rá, hogy ő áll itt velem szemben, s nem is jól mondom: nem eszméltem rá, hanem mintha ostor suhogott volna végig rajtam, gerincemen, sarkamtól a fejem búbjáig. Ez több volt, mint vágás, megkívánás. Ez nem az a bizsergés, nem is az az éhes sajtás. Ez az élet, maga az élet volt, mely a maga hirtelen felszakadó ereje alatt rendül meg, szédül, tántorog. Pillanatokig csak meredtem Ökörseműre. Ő úgy állt ott egyedül velem szemben, egyenesen, olyan hihetetlen egyenesen, mint ahogy akkor este először állt meg a mi hotelszobánkban, eszembe juttatva, hogy el tudnám törni, és ő hangot se hallatna. Állt valószínűtlenül karcsún, valószínűtlenül kiegyenesedve — és tekintetem alatt sápadva, egyre jobban sápadva, de változatlanul valószínűtlenül mozdulatlanul. És mikor karom hirtelen s oly erővel fogta át derekát, mintha csakugyan el akarnám törni — védekező mozdulat nélkül ellenállhatatlanul enyém volt, a fölötte való hatalmamé.

Igy történt. S így történt, hogy azon az estén Liza kérdésére, hol van Ökörsemű, azt kellett felelnem, hogy sürgősen el kellett mennie s nem is fog többet visszajönni. Ez utóbbit biztosan tudtam. Elszökött. Búcsúzás nélkül. Maga elől, én előlem, megint azzal a szándékkal, hogy eltűnjön az életemből.

— Úgy látszik, csak haldoklói minőségemben érdekeltem — jegyezte meg Liza, aki, ahogy gyógyulni kezdett, az étellel visszakapta az élet árnyékait is. Nekem fájt, hogy Liza igazságtalan, és még jobban fájt: gondolnom kell arra, hogy elhallgassam, mennyire igazságtalannak látom. S ezzel kezdődött, helyesebben folytatódott, megint folytatódott az, hogy volt valami, amiről énnekem — énnekem! — nem lehetett Lizával beszélnem. Mint valami reneget, kinek nemcsak azt, amit tesz, de azt is, amit gondol, rejtegetnie kell. De hát elárultam-e én Lizát? Megcsaltam? Igen, de csak akkor, mikor elkezdtem fontolgatni, hogy miről beszélhetek s miről nem beszélhetek előtte. A titokkal árultam el Lizát és egész életem egész eddigi fundamentumát, és semmiképp se azzal, amit titkoltam. Azóta, csak azóta értem a szépírókat s általában a költőket, mióta a magam kisebesedett bőrén megtanultam, hogy a szóba foglálás szűksége nemcsak holmi henye játék. Szóba foglalni valamit lehet a boldogság feltétele vagy a legrosszabb boldogtalanságnak okozója... Ki hitte volna? És mégis, igazán így van, de igazán.

A betegből lábadozó, a lábadozóból egészséges lett, de van úgy, hogy a külső élet folytonosságának helyreállt rendje csúfalkodásnak hat. Kárörvendő, démoni nyelvöltögetésnek. Semmi baj, minden megint a helyén van, de... de mintha csak azért volna minden megint normálisan a régi, hogy annál gonoszabb elégtétellel éreztesse, mennyire másképp van minden, mint volt. Külső körülményeink, külső életünk a réginek volt pontos másolata, de másolat, szemfényvesztően sikerült kullissza.

Párizs azonban nem erdő, s az ember megtalálja, akit keres. Sokáig nem indultam el Ökörsemű keresésére. Úgy véltem, hogy tökéletesen igaza volt, mikor eltűnt. Ami köztünk történt, nem ejtette tévedésbe afelől, hogy kettőnk pillanata sohase válhat életemnek új formát adó tartalommal. Láta, tudta, igen, állítom, előre látta,

ami bekövetkezett, és ezelől akart kitérni, mikor újra eltűnt — és nem ő az oka, ha nem sikerült. Én vagyok az oka? Talán. De ez a talán nem is őszinte. Keresni, ki az oka, pusztán és ostoba antropomorfizmus. Az oka nem valaki, hanem az a valami, ami a kettőnk találkozás pillanatában kettőnk között, kettőnk fölött megszületett, és minden okosság, óvatossági rendszabály, ellenállás és önmegtartóztatás erőfeszítéséből csak újabb erőre kapott, nőtt, fejlődött. Ha nem is oly egyenletesen, de éppoly lebírhatalatlan, mint valami élőlény, mely nem ismer más törvényt, mint a saját rendeltetését. Sokszor megbámultam, hogy épp a legkedvezőtlenebb, sziklás talajon találni a legerősebb gyökereket eresztő fákat. Semmi ráció nincs abban, hogy ott enged gyökeret, reménytelen egzisztencia, de minthogy van, hát van, és nincs isten, ki el tudja téríteni a minden létezőben immanens akarattól, hogy legyen, és az legyen, ami. Mit akarsz? — kérdeztem magamat, és elmondtam magamnak számtalanszor, hogy nem vagyok mai gyermek, életemnek megvannak a zárt, szigorú formái és dús tartalmai, és Ökörsemű számára nincs hely az életben, nem fér bele. Érted? Benne volt, benne van, kétségtelen, de nem fér bele, organikusán nem juttathatók helyet neki, nem jutott hely neki. Elmondtam magamnak, hogy vannak reménytelen valóságok, amikkel egyszerre születik meg halálos ítéletük. Elmondtam magamnak ezt és még sok mindent, megfontoltam, okosan, felháborodottan, kétségbeesetten, s közben a szemem, érzéketlenül minden érv iránt, utca, meetingek, metró, zajló, kérlelhetetlenül idegen sokadalomban hajthatatlanul egyre őt kereste. S aztán egyszer... ez így történt.

Lizával ültem a *Porte de Vanves* egyik kávéházának teraszán. Mozielőadás után voltunk, és ha már egyszer felrettettem a szemérmem, még azt is meg kell mondanom, hogy öregedő fejjel is megőriztük szokásunkat, hogy a nézőtér sötétjében fogjuk egymás kezét. S mikor kigyulladt a villany, már tudtam, tetszett-e s hogyan tetszett Lizának a film vagy egy-egy jelenete. Kezéből, sugárzóan közlékeny, sajátágosan értelmes kezéből tudtam meg, pontosabban: tudta meg a begyakorolt kezem. Mert kezem Liza minden rezzenését felfogta. Ezen a napon azonban, melyről beszélek, a szenzáció, az ünnepi szenzáció az volt, hogy hosszú idő után az ő keze megint

olyan nyugodtan, azzal a közlékenységgel, azzal az otthoni bizalommal lakott tenyeremben, mint rég azelőtt. Senki és semmi se volt közöttünk, mintha megtépő tévelygés után végre minden megtalálta volna a maga örökkévalóságában neki rendelt helyét, tavak nyugalmával, melyeknek a felületét szellő se fodrozza. Ilyenkor az ember dült bensőjén csend hatalmasodik el, mintha minden ellentét, mozgás, maga az élet magasabb egységben föloldást és föloldozást lelne...

Egymással szemben ülve, egy kis vasasztalnál, a *Porte de Vanves*-beli kávéház teraszán, ez azonban már megint emlék lett, de emlék, mely közös, és melyet az ember visszavágy, míg él, de különösen visszavágy akkor, mikor még az immár újra magányossá vált keze minden pórusában frissen őrzi a halványuló, de még szét nem foszlott álom ízét. Ilyenkor az ember még olyan közel érzi magát a másikhoz, oly bizalommal és gond nélkül vág neki az ellentétek kegyetlen világának, mintha hinné, hogy Krisztus módjára, elmerülés veszélye nélkül járhatna vizen.

Hasonlatom megnevettette Lizát. — S aztán az ember még csodálkozik — mondta még félig nevetve —, ha bőrig vizesen s alapos náthával kerül újra szárazra. Amit te szeretnél — folytatta barátságosan, és nevetését meghazudtolta figyelmes és szomorúan komollyá vált szeme —, amit te szeretnél, az épp ez: vízbe menni anélkül, hogy nedvessé válj, tűzbe menni anélkül, hogy összegeesd magad. S csodálkozol, sőt lelked mélyén rossz néven veszed tőlem, hogy én nem tudom neked ezt a csodát lehetővé tenni, mikor pedig te annyira szeretnéd, mikor pedig te annyira szeretnél örülni, s másképp már nem tudsz boldog lenni. Te azt mondd, nem szóval, de azt mondd: miért nem vagy az, aki voltál? S bámulsz panaszosan a szép játékosra, akit per sze szeretsz, de mégis te voltál az, aki összetörté. Nincs csoda, és van lehetetlen.

Minden szóra emlékszem. Az ember kevés olyan szót hall életében, amikre halálos órájában is emlékezni fog. Ezek a szavak azok közül valók. Holott akkor tiltakoztam, bizonygatni akartam, hogy nem így van. Tagadtam, hogy másképp már nem tudok boldog lenni. Kérdeztem, hogy mi hiányzik nekem. Lehet ember emberrel szabadban, biztosabban együtt, lehetnek-e emberek hiánytalanabbul több biza-

lommal egymáséi, mint mi ketten most? — mondtam, és mert míg beszéltem, láttam Liza szemében felcsillanni valamit a régi világos örömből, folytattam, és e boldog megindultság közepette egyszerre éreztem, mint sápadok el.

Liza háttal ült az utca felé, és ezúttal először történt, hogy arról beszélünk, amiről Liza felgyógyulása óta mindegyikünk külön hallgatott. S míg beszéltem, egyszerre elsápadtam, mert a velem szemben ülő Liza feje fölött, az utca másik oldalán, az estéli utcai sokadalomban megpillantottam Ökörseműt. Először azóta, hogy akkor elsőkött. Világító hajával, a sokadalomban megint kíséret nélkül, megint egyedül, karját szorosan magához szorítva, azzal a különösen egyenes testtartással, mely bennem első pillanattól kezdve a védtelenség képzetét keltette. Folytattam, tovább beszéltem Lizához, de ekkor, ettől a pillanattól kezdve hazugság lett, amit mondtam és amit mondok. Hazugság volt, hogy nem ugrottam fel, hogy nem szaladtam át a másik oldalra, hogy hagytam eltűnni, hazugság volt Lizával és árulás vele, a már eltűnttel szemben. De... de hazugság lett volna az is, ha felugrok, ha átszaladok a másik oldalra, mert hazugság lett volna, ha eltépem magam Lizától, hogy utána menjek. Az egyetlen, ami igaz lett volna, amiben nem lett volna szemernyi hazugság se... Ne vess ki, de így van: ha kézenfoghattam volna Lizát, s ő velem együtt ugrott volna fel. De nincs csoda, és van lehetetlen, mint Liza mondta. És sajnos így van.

Tudod, mire jöttem rá? Arra, hogy magában az osztálytársadalomban sincs több és mélyebb ellentmondás, mint lehet egyazon személy érzelmeiben. Egyazon személy érzelmeiben, egyidejűleg, egyazon pillanatban.

De lehet így élni? Nem lehet, nem volna lehetséges, ha az embernek nem volna még valamije, valami mása, ha nem volna miből élnie. Úgy értem... Ezt nagyon szeretném megmagyarázni, csak félek, hogy nem fog sikerülni. Figyelj ide: életemben már igen sok s a legkülönbözőbb nehézségekbe ütköztem, cipeltem is őket, hogy azt hittem, no most, ebbe aztán meg kell szakadnom — de még sohase jutott eszembe, hogy véget vessek életemnek. Éppúgy, mint ahogy soha egy pillanatig sem kísértetett az a gondolat, hogy leakasszam a Louvre-ban s elvigyem Rubens Medici Máriát dicsőítő

ciklusának valamelyik festményét. Egyszerűen azért nem, mert tudom, hogy nem az enyém. Egyszerűen azért nem, mert tudom, hogy mindenkié. És az a gondolat se kísértett soha, hogy késsel a kezemben nekiessek...

Egyszerűen azért nem, mert a meglevős pusztá ténye bennem tiszteletet, sőt, mondhatnám, áhítatot vált ki abban az esetben, ha ez a létezés egyben szakadatlan tevékenység, mint ahogy valóban minden remekmű nemcsak egyszeri alkotás, hanem folytonos alkotó is, évszázadok ellenére se fáradó munkás.

Nem tagadhatom, idegeim ebben a pillanatban némileg túlságosan feszültek. De azért ne gondold, hogy meghibbantam, s hogy magamat a természet valamely remekművének tekintem. Épp ellenkezőleg, sajnós meg vagyok róla győződve, hogy a természet az én esetemben meglehetősen kontármunkát végzett. Mondom, sajnós, de ezt inkább objektíven, valójában azonban ez nem tartozik rám. Vagyok, aki vagyok, mint ahogy a zsidók ősi istene meglehetősen szellemesen definiálja magát. Szóval: vagyok, aki vagyok — s ahogy vagyok, találtam magamnak meghatározott termékeny funkciót a nagy közösségben, melynek része vagyok. S amióta ezt a funkciót megtaláltam, én nem magamé, nem is Lizáé vagy bárki másé, én a forradalomé, a forradalomnak, a forradalomért, művemért vagyok itt. Tetszik nekem a francia szó: *raison d'être*.

Íme: *raison d'être*. Íme: valami, ami minden vitán fölül áll. Valami, amiért életem nem az enyém, amitől életem több méltóságot és nagyobb erőt kap, mint amennyit az én személyem foglal magában, valami, ami által életem értelmes, sőt boldog és igaz marad akkor is, ha minden más értelmetlenné, önmagával meghasonlottá válik is, még akkor is, ha én magam, amúgy privátim keserűn és csúnyán szerencsétlen is lettem.

Mi közöm nekem hozzá, hogy boldog vagy boldogtalan vagyok-e? Így fejezhetném ki legpontosabban gondolatomat, azt a gondolatot, melyre nézetem szerint szüksége van minden olyan embernek, akinek főbbé-kevésbé erőfeszítésébe kerül, hogy ne rúgja le, mint rossz cipőt, noha fáj és szöges az élet, s egyéni lehetőségeiben határozottan szűk, sokkal szűkebb, mint kellene! Á propos, vajon hogy tetszik a hasonlatom?

— Nem épp a legszerencsésebb — vallottam meg nevetve, s folytattam: — Emlékszem rá, épp Lizával történt: először volt rajta új cipője, nyomta a lábát, s világot nappal, a nyílt utcán megállt és levetette.

Aron megdöbbenet hallgatott el, mintha valami rendkívül fontos dolgot tudott volna meg tőlem. Szünet után kérdezte:

— Csakugyan? És... és meztláb folytatta útját?

— Dehogy! Kezében a cipővel taxiba ült...

Aron nem nevetett velem. Hangját tompítva, mélyen elgondolkodva szólalt meg:

— Ez nagyon különös, épp ez a különös. Ugyanaz az ember, aki mindent kibír, majdnem mindent, bizonyos dolgokkal szemben képtelen a türelemre. Olyan dolgokkal szemben, amikkel nála százszor gyöngébbek is kitartással küzdenek meg. Ez az, épp ez az. És én, én mindig meg voltam győződve arról, hogy Lizát nemcsak semmi se ropanthatja össze, hanem arról is, hogy ő engem minden körülmények között... Hagyjuk ezt! Hanem azt mond meg, miért, miért vagyunk szinte sorszerűen mindig azokhoz a legrosszabbak, akik legjobban szeretnek bennünket?

— Aron — figyelmeztetnem kellett az idő múlására —, nézd, Aron, már kezdenek az utasok is beszállni.

Összerezent, és sietve hágtott fel egy harmadosztályú kocsii lépcsőjére, de aztán, hogy az első ijedség elmúlt, megint leszállt anélkül, hogy a lépcsőkarcfáról levette volna kezét.

— Te félsz, hogy adósod maradok a történet végével... Az írói babona, hogy van befejezés! Szóval... szóval, természetesen, nem maradt annyiban. Újra találkoztam Mirjammal. Újra és újra és — olyan banálisán, mint amilyen csak az élet és a halál tud lenni, titokban. S mindig kifulladt lélegzettel és mindig a folytathatlanságnak, a céltalanságnak valami szorongató tudatával. S mindig azzal a sietséggel, mint most, hogy vonatindulásra várok. Quasi váróteremben, vonatérkezés és vonatindulás közt. Annyira, hogy ma se tudnék róla sokkal többet mondani, mint tudtam volna akkor, mikor először láttam. Az ő közelében valami köd szállt a szememre, fejemre, és soha odáig nem jutottam, hogy pihenjek, hogy nála megpihenjek. Túlságosan éhes, túlságosan zaklatott, túlságosan feldúlt ember, magával meghasonlott

ember nem tud emberben embert érezni, nézni, megismerni. Túlságosan jelen van a saját zaklatottsága, feldúlt-sága, éhsége, túlságosan előtérben áll a magával való meghasonlottsága. És ha... Emlékszel Shakespeare királydrámáira? Persze hogy emlékszel, és persze hogy pontosabban, mint én. Mert én sajnos nem tudnám megnevezni, hogy mely drámákban szerepel a bitorló motívum, amire emlékszem, az inkább egy kép. Arra emlékszem, hogy akkor is, mikor látszólag szélesen és diadalmasan üli meg trónusát, a bitorló mindig úgyszólván liheg. A gyilkos bitorló mindig liheg. Én is öltem. És az áldozat lassú halállal, napról napra, óráról órára csöppenként vérzett el. Az áldozat a közösség, mely a kettőnk, a Liza és az én közös életünk eredménye volt. Mert tudd meg: egy viszony, ha már egyszer kialakul, úgy él, mint valami harmadik személy. Megvannak, mint egy organizmusnak, a maga törvényei, követelményei. Te meg a partnered, még ha hajlandók volnátok is szerénységre, még ha egyformán hajlandók volnátok elnézésre, megalkuvásra — ő nem. Ő elvérzik, de nem alkuszik. Nem tud akudni: megvan a klímája, és nem akklimatizálódik.

Még valamit Shakespeare bitorlóiról. Őket rémképek üldözik, vonagló áldozataik halálhörgése, bosszúálló kísértek festői vigyora. Ez biztos így felel meg a drámai művészet szükségleteinek. Én azonban az életéről beszéltek, a magam életéről, magamról, aki talán lényegében nem születtem tragédiára, csak egyszerűen nem rossz és szorgalmas embernek születtem. A rémképeket, a nagy apparátust tapasztalatból tehát nem ismerem, de ismerek valamit, ami talán még rosszabb. Ismerem a feltűnés nélkül való, állandó, alig hallható s épp azért a figyelmet lekötő monoton zajt. Amilyen, mondjuk, egy rosszul elzárt vízcsapé. Amint csöppre csöpp koppan. Nem lehetett elfelejtenem, sohase lehetett egészen elfelejtenem, valahányszor Mirjam mellett voltam, míg velem, mellette voltam, jelen volt, bennem vérzett a fájdalom azért, ami közben elvérzik, s azért, hogy nem amott vagyok — mindig hajszolt, mindig feldúlt, mindig lihegő, s akkor is, ha vágyó, akkor is elvágó — mondd, lehet ez. Lehet ez is szerelem?

S akármit mondasz, igenis az. Hát Mirjam? Nem, előbb még rólam. Bitorló voltam, mert valakinek az életében azt a helyet elfoglalni, melyet én

az övében elfoglaltam, arra csak egy a legitimáció: a kölcsönösség. Én, érted, én nem tudom magamat, a helyemet legitimálni. És Mirjam mindent világosan látott, talán a maga kárára még világosabban, mint Liza.

Az én vágyam, hogy akiket szeretek, szeressék egymást — természetesen rég be kellett látnom —, nevetségesen lehetetlen. De annál különösebben hatott rám, hogy ők ketten, egymástól függetlenül, egyforma következtetésekre jutottak.

— A te életednek van szabálya: Lizának hívják és én csak excesszus, kivétel vagyok, mely nem változtat a szabály érvényén. Nekem nem jutott szerep a te életedben. Én csak betolakodtam — hallottam Mirjamtól, aki küldött, és rajtam múlt, hogy nem tudott elküldeni. Küldött? Liza is küldött... Menj, miért nem mégy, miért nem hagysz el, ha már nem az enyém a vágyad? Igen, tudom, szeretsz, de én ez egyszer a régi zsidó istennel tartok, és kérdelem: teljes szívedből? Minden vágyaddal? — efféléket mondott Liza. és azt is mondta: — Te, a bátor, miért vagy ilyen nagyon gyáva? Csak gyávaság, hogy nem mégy. Ne légy gyáva! — és küldött, szintén küldött.

És én megértettem: Mirjam csakugyan küldött, önvédelemből, és hogy engem védjen meg, küldenie kellett, mert tudta, hogy a szabály változatlan. De Liza küldése a büszke ember hívása, a visszahívásnak paradox formája volt, vagy ha úgy tetszik: egyre sürgetőbb, egyre türelmetlenebb fájdalommal, ultimátum.

S akkor elhagytuk Párizst. Állítólag azért, mert a francia kormány elkezdte internáló táborokba zárni az idegeneket, akik Franco ellen harcoltak. Állítólag az elől a veszély elől kellett sürgősen kerekgetni. Állítólag, mondom, mert hiszen ha nagyon akartam volna, értettem volna módját, hogy teljes illegalitásban továbbra is Párizsban maradhassunk.

Magamfajta, magunkfajta férfiember őszintén hazudik magának — de a hazugság lehet mégoly őszinte, nem vesztegeti meg a női éleslátást. Egy nő, úgy rémlik nekem, önmagával szemben könyörtelenebb tud lenni, mint általában férfiember képes az önmagával szemben való könyörtelenségre.

— Mindig tudtam, hogy így lesz. Csak azt veszed el, ami sose volt envém — szólt Mirjam, mikor azt mondtam, hogy el kell hagynom Párizst. Ilyeneket mondott: — Nem vol-

tál sose jó csavargó. Mindig magaddal vitted otthonod árnyát. Igazad van, s most mégy Párizsból, mert te is belátod, mert...

— Mert — folytattam én —, mert túlságosan szeretlek.

De ő szájamra tette hűvös kezét, nem hagyott tovább beszélni:

— Sose hazudtál nekem, s ezt külön is köszönöm. Most se hazudsz. Túlságosan szeretsz, de nem eléggé. Eléggé Lizát szereted, engem csak túlságosan.

Rettenetes hatalom, ha valaki szeret, és semmit se követel, még csak nem is kér. Rettenetes, hogy neked élő ember élete, sorsa, kedve felett akkora hatalmad legyen — de rettenetes hatalom az ő hatalma is, mert semmit se tehetsz, ami egy jöttányira is kimozdítja helyéből, mozdulatlan, mint maga az örökkévalóság. Mondd, meg tudod érteni az ilyen hallucinációkat: most, ebben a pillanatban egyszerre gondolok Lizára és Ökörszeműre, és ami gyöngédség ebbe a rossz kezembe fér, annyi gyöngédséggel és könnyesen simogatnám meg mind a két arcot. De nem ezt akarom mondani. A meglepetésről akarok beszélni. Ökörszemű jól tartotta magát, jobban, mint én. Még szeme se volt nedves. Csak riadtabb, még riadtabb, még nagyobb. És a meglepetés? A szelíd, a passzív, az az Ökörszemű, akitől számomra első pillanattól kezdve elválaszthatatlan az elképzelés, hogy eltörhetném és még védekező mozdulatra se emelné fel a karját — mikor már túl voltam küszöbén, mint akinek régtől őrzött titok szökik ki az ajkán, azt mondja:

— Jobb, hogy mégy. A végén még... a végén... sokszor gondoltam rá, hogy megöljelek.

És az ajtó máris becsukódott, és nem nyílt ki többé.

Mi történt? Öregedő emberre, mielőtt öreggé vált volna, még egyszer rátört, kilelte az ifjúság. Vággyal, kinnal, gyönyörrel, kétségbeeséssel. Üstökön ragadott, cibált, tépett — s aztán csend lett. Csend van, mint a szobában, ahol az lakott, akinek a temetéséről, az ifjúság temetéséről térez vissza. Vége az értelmetlen reménykedéseknek, ellentmondásokkal való harcoknak, nem vergődsz már álmatlanul, nem vársz, nem félsz magadtól — az ember majdnem, majdnem pihenésnek érzi a bekövetkezett végleges szomorúságot. Elbúcsúztatták. Megint egyszer túl van az ifjúságon, és kimerült, mint valami hideglelés után. E szomorúságban, e kimerültségben mégis van va-

lami a szabadulás érzéséből. Ha a túlfeszített húr elszakad, hang hallatszik, mint a fellelegzés. Az ifjúságnak egy teljesen irracionális betörését utolérte elkerülhetetlen sorsa. Egy epizód, és most, hogy elmúlt, az élet megint folytatható a maga megint biztossá vált, megállapodott határain belül. Ami nem fért bele, most már nem ostromolja életemet, s életem itt van feladatokkal és örömeikkel gazdagon... Itt van, itt van, mert Liza itt van — és ha ránéztem — és talán soha azelőtt annyit nem néztem, mint Párizsból való elutazásunk után —, ha ránéztem, az elmúlt veszély gondolatára rémület támadt bennem, rémülettel éreztem, hogy elveszthettem volna.

Azt hiszem, még jobban szerettem, még jobban szeretem, mint azelőtt. Igen, igen új árnyalatokat fedeztem fel hangjában, és szerettem utána nézni, mert volt a járásában valami, amit addig kellően észre se vettem. Erősebben éreztem, mint valaha, boldogító érdemteleniséget, s hogy áldottan, meghálálhatatlanul bőkezűen ajándékozott meg engem az élet. S valóban csodálatos is, hogy engem ennyire lehet szeretni, ilyen teljesen, ilyen odaadással. Sose fogok felocsúdni az előlötti csodálkozásból.

Vajon hiszed-e, hogy legkevésbé sem kenyerem a hálátlanság? Nem vád tehát, csak jajkiáltás, ha azt mondom, hogy a költők sajnos hazudnak, ha a szerelmet a határtalan jelzővel ékesítik. Csak addig határtalan, míg nem ütközik a határaiba. Nincs az a szerlem, mely képes részvétellel föléd borulni, hogyha te egy másik szerelmet siratsz. A te könnyeid lehetnek a szíved vére, a másik számára nem a te fájdalmadat, hanem a neki okozott fájdalmat, a sértést, csak a sérelmet jelentik. Másrészt úgy rémlett nekem, hogy épp ez a nagyszerű a szerelemben: ez a rettenetes önzés, mely épp azért, mert rád irányul, akire irányul, annak számára egy értékű lehet a végtelen önzetlenséggel. Szerelemben a legnagyobb önzés előfeltétele annak, hogy akire irányul, annak többet adjon, mint bármely önzetlenség adni képes.

De amint önzetlenségre kell apellálnod, amint valamit kívánsz, ami ellenében van a szerelemnek önző önzetlenségével, az merevre sebzetten, tehetetlenül húzódik magába...

Nem tudom, értesz-e, sikerült-e kifejeznem, mint történt, hogy fájdalmam, mint száműzött, rühes kutya,

nem nyert bebocsáttatást, automatikusan kint rekedt otthonomból — de én nem tudtam kizárni, volt, élt, titkon elbűj-
va húzódkodott meg, és még csak azt se engedhettem meg neki, hogy vonítson. S minthogy sajnós, legalábbis ebben az esetben sajnós, a dialektika nemcsak kitalálás, hanem minden valóságnak legbensőbb törvénye: épp Liza fényes szeme őrizte megvesztegethetetlenül Mirjam emlékét. Épp Liza fel-felfigyelő szeme és az én némaságom. A szerelem, mondom, azt akarja, hogy önzésből boldogítson, zavartalan, tiszta önzésből. Ez a szerelem büszkesége így van, csakugyan így van, hidd el. És semmi jobban nem sérti, mint az a gyanú, hogy valaki, akinek szeretnie kellene, önzésből, csak önzésből — áldozatot hozzon.

Az én rühes kutyám sokszor tőlem is elfeledve rejtőzködött, hiszen új állomáshelyünkön ezer dologom volt, koncentrációt, óvatosságot, nagy körültekintést igénylő munka: Brüsszelből előkészíteni, kiépíteni egy nagy német városban a munka egyik legfontosabb szektorát, a földalatti propagandát. Lelkesedésben és gyűlöletben, ebben a munkában Liza és én annyira egyé nőttünk, hogy nem tudom, hogy kellene mondanom, én voltam-e az övé, vagy ő volt-e az én jobb kezem. S aztán... aztán egyszer egész rövid időre illegálisan átmentem a határon s odaát egy este, nem tudom hogy történt, talán a szentimentális gondolat is megfordult a fejemben, hogy ott-hagyhatom a fogamat, talán túlságosan egyedül voltam — levelet írtam Mirjamnak. Semmi különösét, csak éppen valami egész emberien őszintét, csak éppen az igazat: mégis lehetetlen, hogy hónapok óta semmit se tudok róla. Az élet oly hideg s ha az embert a kivételes boldogság éri, hogy valakinél melegegre talál s valakinek melegét jelenthet — kicsoda tékozlás úgy tenni, mintha közömbösek volnánk egymásnak, mint a csillagoknak a föld.

Ha visszatértemkor kaptam volna pár sort tőle, talán folytatása se lett volna levelemnek, mely, mint mondom, valószínűleg csak egy helytelen, szentimentális hangulat következménye volt. Mintha fontos volna, hogy az ember, számolva a pusztulás lehetőségével, még egyszer megszorítást küldjön bárkinek is. Szóval helytelen volt, de megtörtént, és mert nem jött válasz, vártam a válaszra, és végül újra írtam. Senkije sincs, hátha beteg. Ha az ember halottairól nem tud semmit,

az is nehéz, noha nyilvánvaló, hogy nincs rólok többé megtudnivalója. De aki él, s aki legalábbis egyszer neked, a te életed jegyében élte életét... Nem tudom, hány levél után, amik egyre hosszabbak s mindig panaszosabbak, követelőbbek, szemrehányóbbak lettek — végre mégis jött válasz. Igen rövid válasz. Pontosan így hangzott: „Nálam semmi se változott, de feltételezem, hogy nálad sem, s ez utóbbi elég ok arra, hogy céltalan legyen még a levelezés is köztünk.” Ez a pár sor a lát-szólag nyugodt, egyenletes betűkkel... Mit mondjak? Egyszerre kiderült, hogy halottam nem volt halott, megint egyszer el kellett volna temetnem. Amíg hallgatott, szűkölttem, de most tombolni kezdett bennem — kicsoda? Nem, nem a vágy, valami más. Valami olyan, mintha az ember sírni szeretne, de csak száraz hőség fojtogatja a torkát — volt, van egy nagyra nőtt fájdalom, mely Lizánál hajléktalan, s mely-lyel csak Mirjamhoz mehetek.

S aztán egy napon Liza barátságos, szinte könnyed hangon beszélgetésbe kezdett velem — róla. Oly elfogulatlanul, annyira önuralommal, hogy elhítem nyugalmát. Ő, hihetetlen buta tud lenni az ember, buta voltam, nem gondoltam rá, hogy én nem látom, de Liza hetek óta látja — s mennyire látja! — az arcomat. Küldött Párizsba. Még nevetett is. Komikusnak találta ellenkezésemet. De most már tudom: nem tudta elhinni, hogy abba fogom hagyni az ellenkezést, és csakugyan hallgatni fogok rá. Hogy így van, ezt csak akkor árulta el, mikor vonatam elindult, és egy pillanattig állt, mintha még mindig nem hinné el, hogy megyek, s aztán, az ablakból láttam, pár lépést tett egész esztelenül, mintha futni lehetne a gyorsvonat után. S Mirjam ma reggel kilenc órákor keresett a *Hotel des Étrangers*-ban. Körülbelül abban az időben, mikor mi már útban voltunk vagy ideértünk a pályaudvarra. Biztos kerest, mert azt írtam neki, hogy ekkorra várom, és döntő találkozásra érkezem Párizsba. S most már megtudta a hotelben, hogy csakugyan megérkeztem — és újra máris menekülőben vagyok... Hűtlenül, nevetségesen hűtlenül én, aki nem tud más lenni, mint hű! Nem furcsa?

— Most mi lesz? — kérdeztem Áront. Az utasok már mind helyet foglaltak fülkéikben. Emlékeztettem Áront, hogy Franciaországban a vonatok figyelemzetető fűtүүлés nélkül indulnak el.

— S most mi lesz? — ismétetem meg a kérdésem, míg ő hajlott háttal s lassan lépett fel a lépcsőn. Így állt, háttal felém pár pillanatig az ajtóban, s aztán, furcsa mosolyával vastag ajkán, felém fordította fejét:

— Mi lesz? Ez egy olyan... hogy úgy mondjam, határozottan szépirodalmi kérdés. Ha novella volnék, persze, akkor most mindebből valaminek következnie kellene. Valaminek, ami végleges. De az életben vannak esetek, melyek konklúziók nélkül maradnak. Sajnos, legalábbis nekem úgy rémlik, az abszurdum lehet valóság, sőt tartós valóság is lehet az ember benső életében. Szerencsére a társada-

lomban nem, s csupán ez utóbbi a fontos.

Ez volt a magyar író utolsó találkozója Aronnal. Ezután már csak azon a fényképen látta viszont, mely ugyan-csak Párizsban az ételfoltos fehér abrosszal letakart asztalnál járt kézről kézre, és a fentebb említett, nem épp érdektelen vitát váltotta ki.

Aron maga minden bizonnyal legalábbis feleslegesnek tartotta volna, hogy valaki ezt az ő privát történetét megírja, mert ő úgy harcolt és úgy halt meg, mintha nem is lett volna privát élete.

Vége

